

Csengele szovjet megszállása 1944-ben

Kordás István - Molnár Mihály

1944. október 15-én Magyarország kísérletet tett a II. világháborúból való kiugrásra. A rosszul előkészített terv a nyilas hatalomátvételhez vezetett. Másnapra, október 16-án reggelre Csengele szomszédos települése, Kistelek véglegesen a szovjet csapatok kezére került. Hogy miért volt szükség a szovjet megszállásra, számos történelmi könyv választ ad, így ezzel a kérdéssel nem foglalkozunk. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy Csengeléről bevonult katonák közül sokan vannak eltemetve Korotojak, Uriv, Boldirevka, Alekszejevka, Scsucyje, Sztarij-Oszkol és Novij-Oszkol nevű Don környéki községek és városok területén.

Kisteleket - és később Csengelét - a néhány hónappal korábban felállított, rosszul felszerelt, főleg tartalékosokból álló 3. magyar hadsereg 23. tartalék hadosztályának 54. ezredének kisebb létszámú alakulatai védték. Ezek az egységek október 16-19. között visszaszorultak Csengele felső részére és részben Kömpöc felső részére. Csengelén a Csicsai-féle tanyánál volt egy 5-6 fős aknavető csoport, Török János tanyájánál (ma Tanya 227., akkor Tanya 121. szám) gyalogos katonák ástak egy 100-150 méteres lövészárkot. Ettől északra, a jászszentlászlói határútnál egy, vagy két ágyú volt felállítva. A majsai útnál lévő Daka-kocsmánál (ma Szarka Antal tanyája) szintén több ágyú volt felállítva. A Csengelét védő magyar alakulatnak volt katonája Harkai Jenő kiskunmajsai lakos, aki először a csengelei temető mellett volt tüzelőállásban október 21-én, majd a templomhalmi kövesút jobb oldalán a 10. kilométerkö közelében.

Október 16-21. közötti napok folyamán a szovjetek nem támadtak, csupán felderítő tevékenységet végeztek Alsócsengelén a Pántlika út mentén.

Csengele elfoglalását a 2. Ukrán Front állományába tartozó 46. hadsereg 37. lövészhadtest 108. gárdalövész hadosztálya 305. ezrede és az 1.

román hadsereg 19. gyalogos hadosztály 96. ezrede végezte. A támadást október 21-én hajnalban indították a Pántlika úton és a Csengele-Kömpöc határúton, valamint ezzel párhuzamosan a vasút mentén és az 5-ös számú főúton Pálmonostora-Petőfiszállás irányába.

A szovjetek sokszoros túlerőben voltak az ellenállást megpróbáló csapatokkal szemben, ezért Csengele egész területét elfoglalták még aznap. Kifejezett légiharcra nem került sor, mert ezen a napon községünk légtérében csak egyetlen német repülőgép járt, valószínűleg felderítő céllal. Ezt a gépet a délután folyamán az Alsócsengelén felállított orosz légelhárító gépágyús tüzérek lelőtték. A német pilóta ejtőernyővel sikeresen megmenekült, és visszatért repülőterére. (Nem felel meg a valóságnak az a hír, miszerint ez a volt pilóta az utóbbi években Kiskunmajsán járt volna. E sorok írója [Kordás I.] személyesen járt a kiskunmajsai plébánián, és beszélt az ottani pappal, illetve a kecskeméti kanonoki hivatal vezetőjével, aki előzőleg Kiskunmajsán szolgált. E két egyházi ember közül egyik sem tudott arról, hogy az egykori német pilóta Kiskunmajsán járt volna).

Csengele község mai helyén abban az időben alig voltak még házak. A hivatalos szervek (előljáróság, posta, egészségügy, lelkészség, rendőrség, stb.) képviselői október elején elmenekültek. Balogh Jenő lelkész visszaemlékezésében leírja, hogy a front közeledtére a lelkészség iratanyagát és könyvtárát Balogh Józsefhez vitte el. A plébános valószínűleg ezen a tanyán húzta meg magát, ahová este 6-7 óra között ért a szovjet katonaság. Érdekes momentum, hogy a visszaemlékezések szerint ennek a tanyatulajdonosnak kellett elkísérni a megszálló katonákat Jászszentlászlóra. A Vitéz sorra 22-én reggel érkezett egy 10-15 lovas kocsiból, lovasokból és egy teherautóból álló, feltehetően hadtáp alakulat, mely a Csicsai tanyánál táborozott le, de még délelőtt továbbhaladt. Ennek a csapatnak volt egy sebesültje, akinek Kömpöcön lőtték át a karját. Mivel az orosz nyelvben nincs "ö" betű, így a szomszédos falu nevét "Kampec"-nek ejtette, nagy riadalmat okozva a Csicsai családban.

A megszállást végző frontkatonák csak rövid ideig tartózkodtak Csengele területén. Török Jánosné említi meg visszaemlékezésében, hogy olyan gyorsan távoztak el a tanyájukról, hogy az egyik kimerült orosz katonát otffelejtették, aki csak dél körül ébredt fel, amikor társai már messze jártak.

A jászszentlászlói határ közelében, Csáki György tanyáján több napig szovjet sebesülteket ápoltak, csengelei asszonyokat véve igénybe ellátásukra. A szovjet veszteségekről nincs adatunk. Az itt elhunytakat Kisteleken temették el.

Visszaemlékezések szerint a polgári lakossággal a frontkatonák emberségesen bántak. Csak az élelmezésükhöz szükséges anyagokat vették el a csengeleiektől. Annál rosszabb emlékek vannak viszont a később érkező, a köznyelvben "lógósok"-nak nevezett katonákról. Ezek több lányos háznál szíves fogadtatásban részesültek, sőt volt olyan helybéli, aki kalauzolta őket, hova érdemes menni fosztogatni. Butenkó alezredes, Szeged katonai parancsnoka október 14-én kiadott rendeletének 13. pontja így szólt: "Kijelentem, hogy a magyarok polgárjogát, birtok- és tulajdonjogát meg fogom védeni". Az már más kérdés, hogy a hadiállapot miatt hogy lehetett ezt betartatni. Mindenesetre a Vörös Hadsereg is üldözte a fosztogatást, majd a felfegyverzett magyar polgárőrök, a policárok is felléptek ellene.

A polgári lakosság közül a harcok során Fehér Józsefné szül. Németh Viktória 31 éves (Tanya 179.) comblövésből eredő elvérzésben október 21-én este 8 órakor, Tisóczki Antal 20 éves (Tanya 192.) fejlövésben október 22-én este 10 órakor, Horváth Lajos 77 éves (Tanya 182.) gránátrobbanás okozta roncsolásban október 23-án halt meg. November 1-jén fulladt kútba Mészáros Sándorné 34 éves (Tanya 255.) asszony. Túri Ferenc 1994-es visszaemlékezésekor - 1944-ben postás volt - megemlítette, hogy feltehetően szovjet katonák dobták a kútba, de bizonyíték nem volt rá. A csengelei temetőben temették el Martus Sándor 41 éves kisteleki (Tanya 293.) lakost, aki október 21-én fejlövés következtében, ifj. Krizsán Antal 24 éves kisteleki (Tanya 306.) lakost, aki október 30-án fejlövés miatt és Tóth Sándor 27 éves felsőközponti (Gajgonya 489.) lakost is, aki október 21-én szintén fejlövés következtében hunyt el.

A csengelei temetőben lévő hősök sírjában 6 honvéd van eltemetve. Balról jobbra haladva: Sándor István, Ozvald Imre, Szigetváry Mihály, Majner Alajos, Hertelendi József és Sípos Gyula. Nem tudni miért, de Sándor István keresztjén először "ismeretlen" jelzés szerepelt, e fölé írták a nevét, pedig Balogh Jenő lelkész már 1945-ben tudta a nevet. Ozvald Imre származásáról nem tudunk semmit, ő fejlövésben halt meg. A sáskai (Zala

megye) illetőségű Szigetváry Mihály október 21-én, 23 évesen halt hősi halált fejlövés következtében. Majner Alajos halálát aknaszilánk okozta. A nála talált levélborítékról állapították meg csáktornyai illetőségét. Sírját Orosházáról látogatják. Hertelendi József a Zala megyei Molnári községből származott. Október 22-én, 23 éves korában fejlövéstől halt meg. A tiszaszentkeresztúri Sípos Gyulát 21 éves korában érte a halál október 21-én. A halottkémi jegyzőkönyv szerint fejlövés érte, az akkori lelkész szerint aknacső-repedés végzett vele. A hősök sírja 1957. november 1-jére készült el közadakozásból, a betonszegélyt Pigniczki Pál és Nagy Ferenc készítette.

Kanyó Ferenc Szeged II. világháborús halottairól szóló kötetében szerepel Borbély József (Hegymagos 1911. szept. 14., anyja: Szalai Anna) honvéd, aki Sümegcsehiben lakott. A 23. tartalék hadosztály 51. gyalogezredében teljesített katonai szolgálatot és 1944. október 21-én Csengele

Hősök sírja a csengelei temetőben (fotó: Molnár Mihály)

területén halt hősi halált. Feltehetően a helyszínen hantolták el. Később exhumálták és 1945. május 24-én Kisteleken temették el a magyar katonák közös sírjába.

Balogh Jenő megemlékezik még Szűcs József honvédról is, akiről feltételesen írja, hogy állítólag Bihar megyei születésű. Őt a csengelei erdő sarkánál, az út mellett temették el. 1946 szeptemberében a 11.120/1946. M. E. számú kormányrendelet kötelezte az elsőfokú közegészségügyi hatóságokat, hogy a háborús események következtében a temetőkön kívül eltemetett halottakat exhumálják. Bizonyára Szűcs hamvait is elszállították, de a csengelei plébánián nincs annak nyoma, hogy az itteni temetőbe került volna.

A front átvonulása után közmunkára kötelezték a lakosságot. Eleinte káposztaszedés volt a Kordás-földön, majd fakitermelést folytattak. A férfiak egy részét a szegedi híd helyreállításához vitték robotmunkára. Balogh Jenő lelkész így emlékezik erről: "Télben, hidegben, úgyszólván hiányos öltözetben kellett Csengele nagyon szegény népének közmunkára menni. Sem fizetést, sem élelmet nem adtak". Jóvátétel fejében az állatállomány nagy részét elvitték, egész csordát szedtek össze szarvasmarhákból. 1945. február 18-án a csengelei lelkész küldöttséggel fordult a szegedi polgármester-helyetteshez, dr. Pálffy Györgyhez, hogy a csengeleieket mentesítsék a kitermelt fák Szegedre szállításától, "mivel sok kocsit és lovat elvittek az oroszok". A kérést teljesítették, és a későbbiekben vasúton történt a szállítás.

Végül meg kell emlékeznünk arról, hogy a történelmi irodalom (Tanulmányok Kistelek történetéből és népeletéből, Kistelek története, Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1944-1945, stb.) a településünk szovjet megszállását 1944. október 27-re teszi. Péter László "Szeged felszabadulásától az ország felszabadulásáig" (Szeged 1969) című kötetében jelent meg először ez a téves dátum, és a továbbiakban kritikátlanul átvették.

Források:

A csengelei r. kat. plébánia Historia Domusa
A csengelei r. kat. plébánia halotti anyakönyve
A kisteleki r. kat. plébánia halotti anyakönyve

Kanyó Ferenc: A népi demokratikus átalakulás korszaka [In: Kistelek története (Szeged 1991)]

Kanyó Ferenc: Szeged és környéke második világháborús hősei és áldozatai (Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXIII/A., Szeged 2000)

Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1944-1945 (Szeged 1970)

Csengelei halottvizsgálati napló 1943. október 5-től.

Csicsai Imre és Török Jánosné visszaemlékezése 1998-ban.